

Լևոն Չարխիֆալական

*ՀՀ գլխավոր դատախազության պատիժների և
հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման օրինականության
նկատմամբ հսկողության վարչության պետ*

ՊԱՏԺԻՑ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ԱՌԱՋԱՑՈՂ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ¹

Համառոտագիր

Հոդվածը նվիրված է պատժի նպատակներն իրացված լինելու համատեքստում դրա հետագա կրման նպատակահարմարության, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման քրեաիրավական ինստիտուտի կիրառման ընթացքում առաջացող խնդիրներին, դատապարտյալի պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու և նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելու համատեքստում իրավատու մարմինների ներկայացրած զեկույցների կազմման կառուցակարգը վերանայելու անհրաժեշտությանը:

Նկատի ունենալով, որ ՀՀ կառավարությունը որդեգրել է քրեակատարողական համակարգը բարեփոխելու ռազմավարություն, որն, ի թիվս այլնի, իրենից ներկայացնում է նաև ազատազրկման ավանդական գաղափարախոսությունից անցում դեպի վերացիալականացման և վերականգնողական արդարադատության՝ հետևաբար հիշյալ նպատակին հասնելուն ուղղված միջոցները պետք է լինեն առավել առարկայական:

Թեև ինչպես 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգիրքը (այսուհետ՝ Գործող քրեական օրենսգիրք), այնպես էլ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված և 2022 թվականի հուլիսի 1-ին ուժը կորցրած ՀՀ քրեական օրենսգիրքը (այսուհետ՝ Նախկին քրեական օրենսգիրք) պատժի նպատակների մասով ունեն որոշակի տարբերություն՝ պատժի ենթարկված անձին վերացիալականացնելու համատեքստում, այնուամենայնիվ պատժի նպատակներին հասնելուն ուղղված միջոցները նույնական են, քանի որ այդպիսիք պետք է ուղղված լինեն հասարակությանը՝ անվտանգությամբ, տուժողներին՝ սոցիալական արդարության վերականգնման, իսկ դատապարտյալներին՝ վերացիալականացման ճանապարհով հանցավոր վարքագծից հրաժարվելու հնարավորությամբ ապահովելուն:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 15.09.2023թ., գրախոսվել է 11.11.2023թ.:

Հողվածում ներկայացվել է դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ իրավասու մարմինների կողմից զեկույցների կազմման գործընթացում իրավակիրառ պրակտիկայում ի հայտ եկած խնդիրները, դրանց լուծման առաջարկները, որոնք համակցության մեջ հնարավորություն կտան առավել ամբողջական և համապարփակ պատկերացում կազմել դատապարտյալի անձի, պատժի կրման ընթացքում նրա դրսևորած վարքագծի, պատժի մնացած մասը կրելու անհրաժեշտության բացակայության, ուղղման ճանապարհին կանգնած լինելու, իրավահպատակ վարքագիծ դրսևորելու հավանականության և պատժի նպատակներն իրագործված լինելու վերաբերյալ:

Հիմնաբառեր- պատիժ, պատժի նպատակներ, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատել, դատապարտյալի կողմից պատշաճ վարքագիծ դրսևորել, նոր հանցանք կատարելու հավանականություն, վերասոցիալականացում, զեկույցներ:

Ներածություն

Գործող քրեական օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ամրագրված են պատժի նպատակները, դրանք են՝ վերականգնել սոցիալական արդարությունը, վերասոցիալականացնել պատժի ենթարկված անձին և կանխել հանցագործությունները:

Ի տարբերություն գործող քրեական օրենսգրքի՝ նախկին քրեական օրենսգիրքը վերասոցիալականացման փոխարեն պատժի նպատակներից է դիտարկել պատժի ենթարկված անձին ուղղելը:

Առավել վաղ՝ 1961 թվականի մարտի 7-ին ընդունված և 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին ուժը կորցրած ՀՀ քրեական օրենսգիրքը պատժի նպատակների մասով ուներ առավել պահպանողական բնույթ, ինչն արտահայտվում էր առաջնային և երկրորդային նպատակներ սահմանելով: Մասնավորապես. Օրենսգրքի 20-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ պատիժը ոչ միայն մեղքի քավումն է կատարված հանցագործության համար (առաջնային նպատակ), այլև նպատակ ունի դատապարտվածներին ուղղել և վերադաստիարակել աշխատանքին ազնվորեն վերաբերվելու, օրենքները ճշտորեն կատարելու, համակեցության կանոնները հարգելու ոգով, ինչպես նաև կանխել նոր հանցագործությունների կատարումը ինչպես դատապարտվածների, այնպես էլ այլ անձանց կողմից (երկրորդային նպատակ):

Պատժի բովանդակությունն իր մեջ ներառում է մի քանի միջոցներ, ինչպիսիք են՝ պատժիչ միջոցները, որն իրենից ներկայացնում է անձին որոշակի իրավունքներից և ազատություններից զրկելով, դատապարտյալի վրա ազդեցության միջոցներ գործադրելով, որոնք ուղղված են նոր հանցագործություններ կատարելու կանխարգելմանը և արտահայտվում են առօրյա կյանքի մշտադիտարկ-

մամբ, վարքագծի և գործողությունների նկատմամբ սահմանափակումներով, ինչպես նաև համապատասխան միջոցառումներին մասնակցելով, որոնք դրսևորվում են աշխատելու, կրթություն ստանալու հնարավորությամբ և ուղղված են դատապարտյալին բնականոն կյանքին նախապատրաստելուն²:

Ընդ որում, պատիժն ունի ինչպես իրավական, այնպես էլ սոցիալական գործառույթ: Պատժի իրավական գործառույթն արտահայտվում է նրանով, որ այն հանդես է գալիս որպես քրեական պատասխանատվության իրականացման միջոց: Իսկ սոցիալական գործառույթը հանցավորության դեմ պայքարի, հասարակությանը ոտնձգություններից պաշտպանելու միջոց է³:

Առաջին անգամ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը կիրառվել է Ֆրանսիայում 1885 թվականին: Այդ ժամանակից ի վեր այս ինստիտուտը ընդունվել է աշխարհի գրեթե բոլոր երկրների իրավական համակարգերում (քրեական կամ քրեական դատավարության իրավունք): Դրա կիրառումը հումանիզմի դրսևորում է և ուղղված է դատապարտյալների ուղղմանն ու վերադաստիարակմանը⁴:

Այն կարծիքը, որ քրեական պատիժը պետք է ուղղված լինի առաջին հերթին հանցագործին «շտկելուն», նրան կրկին հասարակության օրինապահ անդամ դարձնելուն, բավական նոր է:

Սկզբում այն կապված էր կրոնական կազմակերպությունների գործունեության հետ, որոնք ձգտում էին, որ հանցագործն ընդունի իր մեղքերը և ներում խնդրի:

20-րդ դարում շատ պետություններում հանցագործի ուղղումը համարվում էր ազատագրկման հիմնական նպատակներից մեկը: Ուղղման հիմնական միջոցը դատապարտյալներին աշխատանքի մեջ ներգրավելն է, ինչպես նաև նրանց կրթություն ստանալու հնարավորություն տալը⁵:

Հակառակ դրան՝ կան որոշակի խումբ մասնագետներ, որոնք դատապարտյալներին ուղղելու սկզբունքային հնարավորությունը կասկածի տակ են առնում⁶:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածը սահմանում է վերասոցիալականացում եզրույթի բովանդակությունը, ինչն իրենից ներկայացնում է դատապարտյալի հետ համագործակցությամբ և նրա ակտիվ մասնակցությամբ իրականացվող գործունեություն՝ ուղղված դատապարտյալի սոցիալական վերափնտեզմանը և վերականգնմանը:

Ընդ որում, պատժի կրման ընթացքում վերասոցիալականացման որոշակի

² Уголовное право России. Часть Общая / Отв. ред. Л. Л. Кругликов. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2005. § 1.3 главы 14.

³ Уголовное право России. Части Общая и Особенная / Под ред. А. И. Рагоа. М., 2008. С. 181.

⁴ Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть / под общ. ред. С. П. Щербы. М.: Юрлитинформ, 2009. С. 397. 448 с. — ISBN 978-5-93295-470-6.

⁵ Punishment Archived 2009-08-21 at the Wayback Machine. // MSN Encarta.

⁶ Назаренко Г. В. Уголовное право: Курс лекций. М.: Осъ 89, 2005. С. 156.

աստիճանի հասած լինելու դեպքում է միայն հնարավոր օբյեկտիվ պատկերացում կազմել դատապարտյալի պատշաճ վարքագծի դրսևորման և նրա կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականության ցածր լինելու մասին, ինչի մասին ամբողջական է նաև գործող քրեական օրենսգրքի վերաբերելի իրավակարգավորումներով:

Աշխարհի շատ երկրներում պայմանական վաղաժամկետ ազատումը հնարավոր է միայն դատապարտյալին ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժների կիրառման դեպքում, սակայն որոշ ազգային իրավական համակարգերում (մասնավորապես՝ հետխորհրդային տարածքի պետություններում) այն կարող է կիրառվել նաև այն դատապարտյալների նկատմամբ, որոնք պատիժ են կրում ուղղիչ աշխատանքների, զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակման, կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով⁷:

Գիտության մեջ առկա է մոտեցում, որ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը իրականում դատարանի դատավճռի փոփոխություն է⁸:

Այլ հեղինակներ նշում են, որ դատարանի դատավճռի փոփոխությունը կարող է իրականացվել միայն հատուկ դատավարական կարգով և վերադաս դատարանի կողմից, իսկ պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցը որոշում է պատիժը կայացրած նույն ստյանի դատարանը, հետևաբար պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը չի խաթարում պատժի կայունությունը⁹:

Մեկ այլ կարծիքի համաձայն՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը իրենից ներկայացնում է պատժի վաղաժամ ավարտ՝ պայմանով, որ անձի կողմից փորձաշրջանի ընթացքում կպահպանվեն օրենքով սահմանված պահանջները¹⁰:

Այլ տեսաբանների կարծիքով՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը կարող է դիտվել ինչպես դատապարտյալի սուբյեկտիվ իրավունք¹¹, այնպես էլ քրեաիրավական խրախուսման տեսակներից մեկը¹²:

Գործող քրեական օրենսգրքի 85-րդ հոդվածի համաձայն՝ կարգապահական գումարտակում պահելու կամ ազատազրկման ձևով պատիժ կրող անձը օրենքով սահմանված պատժի նվազագույն ժամկետը կրելուց հետո դատարանի կողմից կարող է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվել, եթե

⁷ Додонов В. Н., Сравнительное уголовное право. Общая часть / под общ. ред. С. П. Щербы. М.: Юрлитинформ, 2009. С. 397- 448 с. ISBN 978-5-93295-470-6.
⁸ Андреев В., Как исполняется приговор // Известия. 1987. 3 янв.
⁹ Курс уголовного права. Т. 2. Общая часть: Учение о наказании / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. М., 2002. 464 с.
¹⁰ Курс уголовного права. Т. 2. Общая часть: Учение о наказании / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. М., 2002. 464 с.
¹¹ Улицкий С. Я., Некоторые теории юридической природы условно-досрочного освобождения в советском праве. Ученые записки ДВГУ. Владивосток, 1968. Т. 14. С. 89.
¹² Михлин А. С., Проблемы досрочного освобождения от наказания. М., 1982. С. 26.

դատարանը համոզվում է, որ դատապարտյալի վերաօնգիտականացումը հնարավոր է առանց պատժի մնացած մասը կրելու, քանի որ՝

1) պատժի կրման ընթացքում դրսևորել է պատշաճ վարքագիծ, և

2) դատապարտյալի կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը ցածր է:

Ընդ որում, օրենսդիրը դատապարտյալի պատշաճ վարքագիծը և նրա կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելիս հաշվի է առնում որոշակի հանգամանքներ:

Դատապարտյալի պատշաճ վարքագծի դրսևորման և նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատող հանգամանքների մասին իրավասու մարմինների, այն է՝ ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական և պրոբացիայի ծառայության զեկույցներում ամրագրված դիրքորոշումները թեև դատարանների համար ունեն մասնագիտական, խորհրդատվական բնույթ¹³, սակայն այդպիսիք իրենց մեջ պետք է պարունակեն այնպիսի փաստական տվյալներ, որոնք հնարավորություն կտան օբյեկտիվ պատկերացում կազմել դատապարտյալի անձի, կատարած հանցանքի նկատմամբ ունեցած անկեղծ վերաբերմունքի, պատժի կրման ընթացքում դրսևորած վարքագծի, հիշյալներից ածանցված՝ դատապարտյալի ուղղման ընդունելի աստիճանի հասած լինելու մասին:

ՀՀ արդարադատության նախարարի 2018 թվականի հունիսի 12-ի, 2019 թվականի հունիսի 4-ի թիվ 198-Լ հրամաններով սահմանվել են ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական և պրոբացիայի ծառայությունների կողմից պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ զեկույցների կազմման կարգը, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով ներկայացվող փաստաթղթերի օրինակելի ձևերը:

ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական ծառայության պետի կողմից 2019 թվականի հունիսի 07-ին հաստատվել է նաև պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ զեկույցի կազմման համար դատապարտյալի անձնական գործի և վարքագծի փաստական նկարագրի վերաբերյալ ներկայացված տեղեկանքում ներառված տեղեկատվության գնահատման չափորոշիչների գնահատման մեթոդական ուղեցույց (այսուհետ նաև՝ Ուղեցույց):

Վերոհիշյալ իրավական ակտերով փաստացի սահմանվել են զեկույցների կազմման չափորոշիչները և դատապարտյալի վարքագծի գնահատման վավերապայմանները, համաձայն որոնց՝ դատապարտյալի կողմից պատժի կրման ընթացքում պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու և նոր հանցանք կատարելու

¹³ Տե՛ս ՇՂ/0021/15/20 գործով Գարիկ Ստեփանի Դավթյանի վերաբերյալ ՀՀ վճարել դատարանի 2022 թվականի մարտի 23-ի որոշումը:

հավանականությունը գնահատելու համար սահմանվել է որոշակի միավորներ հավաքելու սանդղակ:

Ընդ որում, չափորոշիչները գնահատվում են 0-ից մինչև 5 միավորով, և դրանց գումարման արդյունքում ստացված առավելագույն միավորը կազմում է 43 միավոր: Չեկույցը դրական է գնահատվում չափորոշիչների (այսուհետ նաև՝ Չափորոշիչ) գումարման միջոցով 28 և ավել միավոր կազմելու դեպքում, հակառակ դեպքում՝ այն գնահատվում է բացասական:

Ինչպես արդեն իսկ վերը նշվեց, վերասոցիալականացումը իրենից ներկայացնում է դատապարտյալի հետ համագործակցությամբ և նրա ակտիվ մասնակցությամբ իրականացվող գործունեություն՝ ուղղված դատապարտյալի սոցիալական վերահիմնադրմանը և վերականգնմանը, սակայն մեր գնահատմամբ՝ նախատեսված չափորոշիչներով կազմված զեկույցներով հնարավոր չէ դատապարտյալի վարքագիծը բովանդակային առումով ամբողջապես անհատականացնել, ինչից էլ ածանցված՝ օբյեկտիվ գնահատել պատժի կրման ընթացքում նրա դրսևորած վարքագիծը, հետևաբար՝ նաև կանխատեսում անել հետագայում նոր հանցանք կատարելու հավանականության ցածր լինելու մասին:

Միավորների մեխանիկական գումարման նման եղանակով դատապարտյալի վարքագծի գնահատումը չի ծառայում իր նպատակին և թույլ չի տալիս իրական պատկերացում կազմել դատապարտյալի դրսևորած վարքագծի բովանդակության մասին, քանի որ այդ գնահատումն իրականացվում է ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմնի կառուցվածքային ստորաբաժանում հանդիսացող սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների բաժնի կողմից՝ քրեակատարողական հիմնարկներից ներկայացված տեղեկատվության հիման վրա՝ հիմնականում առանց դատապարտյալի հետ շփվելու և նրան անձնապես ճանաչելու:

Այլ կերպ ասած՝ փաստացի Չեկույց կազմողը գերակշիռ դեպքերում անձամբ չի շփվում իր իսկ կողմից բնութագրվող դատապարտյալի հետ, մինչդեռ դատապարտյալի հետ անմիջական շփումն ավելի մեծ հնարավորություն է տալիս անձին օբյեկտիվ բնութագրելու և նրա վարքագծի վերաբերյալ առավել փաստարկված հետևության հանգելու համար, հատկապես, որ իրավակիրառ պրակտիկայում դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ գործերով դատական քննությանը մասնակցում է համապատասխան քրեակատարողական հիմնարկի սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների բաժնի աշխատակիցը՝ որպես քրեակատարողական ծառայության ներկայացուցիչ:

Ստորև կներկայացվի Չեկույցների կազմման չափորոշիչներով՝ դատապարտյալի վարքագծի գնահատման վավերապայմանների համատեքստում տրամադրվող միավորների վերաբերյալ իրավակիրառ պրակտիկայում առկա խնդիրները և դրանց լուծման առաջարկները:

Չափորոշիչներով նախատեսված է դատապարտյալին տրամադրել 5 միավոր՝ 2 և ավելի անգամ խրախուսվելու, և 3 միավոր՝ 1 անգամ խրախուսվելու համար:

Մինչդեռ որևէ չափանիշ չի սահմանվել այն դեպքերի համար, երբ դատապարտյալը պատժի կրման ընթացքում մեկ կամ մի քանի անգամ խրախուսվել է, սակայն դրանից հետո սկսել է դրսևորել ակնհայտ բացասական վարքագիծ, ինչի համար նրա նկատմամբ կիրառվել են կարգապահական տույժի միջոցներ:

Նախատեսված է նաև, որ կատարած հանցանքի ծանրության աստիճանով պայմանավորված, կարգապահական տույժի, օրենքով սահմանված 6-ամսյա ժամկետը լրանալուց հետո (մեկ տարի, մեկուկես տարի, երկու տարի) դատապարտյալին կարող է տրամադրվել ևս 1 կամ 2 միավոր:

Արդյունքում առաջանում է մի իրավիճակ, երբ դատապարտյալը 2 և ավելի անգամ խրախուսվելու դեպքում ստանում է 5 միավոր, որին, նշված կանոնի համաձայն, կարող է գումարվել ևս 1 կամ 2 միավոր:

Այլ կերպ ասած՝ դատապարտյալին ամեն դեպքում միավոր տրվում է թե՛ խրախուսվելու, թե՛ կարգապահական տույժ ստանալու համար՝ այն պայմաններում, որ առաջին դեպքում գնահատվում է դատապարտյալի՝ պատժի կրման ամբողջ ժամանակահատվածում խրախուսանքի առկայությունը կամ բացակայությունը, իսկ կարգապահական տույժի դեպքում՝ միայն պատժի ժամկետի կոնկրետ ժամանակահատվածը (մեկ տարի, մեկուկես տարի, երկու տարի):

Նման մոտեցմամբ դատապարտյալի վարքագծի գնահատումն արդարացի չէ, քանի որ դատապարտյալի նկատմամբ տույժի միջոց կիրառելու դեպքում բացառապես որոշակի ժամանակահատված անցնելու փաստի հիմքով վարքագծի գնահատումը անհատականացված մոտեցում չի ապահովում, չի խթանում դատապարտյալի իրավահպատակ վարքագծի դրսևորմանը, ավելին՝ խրախուսվելուց հետո բացասական վարքագիծ դրսևորած դատապարտյալի և օրինապահ վարքագիծ դրսևորած դատապարտյալի միջև չի ապահովվում տարբերակված մոտեցում:

Այս համատեքստում իրավաչափ կարող է դիտարկվել դատապարտյալի վարքագծի գնահատումը՝ մեկ տարի կարգապահական տույժի չհեղթարկվելու և վերասոցիալականացմանը ակտիվ մասնակցելու միաժամանակյա պայմանների առկայության դեպքում:

Նախատեսված է դատապարտյալին տրամադրել 1-3 միավոր՝ պատժի կրման ընթացքում կրթական ծրագրերին, մարզական կամ մշակութային միջոցառումներին կամ դատապարտյալների ինքնագործ միավորումներին մասնակցելու համար:

Ընդ որում, դատապարտյալին՝ որպես մշակութային միջոցառումներին մասնակցություն ունեցող անձ համարելու և առավել ևս մասնակցության հանգամանքը գնահատելու համար, անհրաժեշտ է արձանագրել դատապարտյալի

անմիջական և կոնկրետ մասնակցությունը, ինչը կարող է արտահայտվել այդպիսիք կազմակերպելու կամ կազմակերպելուն ուղղված առարկայական նախաձեռնություն ցուցաբերելու, դրանց իրականացմանն ակտիվորեն մասնակցելու, ինչպես նաև անմիջական մասնակցության մասին վկայող այլ հանգամանքներ:

Կատարված ուսումնասիրությունները վկայում են, որ քրեակատարողական հիմնարկի տարածքում մարզական կամ մշակութային միջոցառումներին դատապարտյալների մասնակցությունը գնահատելը փաստարկված չէ:

ՀՀ արդարադատության նախարարի 2016 թվականի հուլիսի 13-ի թիվ 279-Ն հրամանով հաստատվել է կալանավորված անձանց և դատապարտյալների հետ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնող կառուցվածքային ստորաբաժանումների գործունեության կարգը, համաձայն որի՝ դատապարտյալների հետ իրականացվող սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներն ընթացիկ փուլում ներառում են դատապարտյալների ազատ ժամանակն արդյունավետ տնօրինելու նպատակով մշակութային, մարզական և այլ բնույթի միջոցառումներ կազմակերպելը¹⁴ Հրամանը՝ կալանավորված անձանց և դատապարտյալների հետ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնող կառուցվածքային ստորաբաժանումների գործունեության կարգը հաստատելու մասին:

Վերոհիշյալ իրավական ակտից ևս բխում է, որ նման միջոցառումները կրում են բացառապես ժամանցային բնույթ և ուղղված են դատապարտյալների ազատ ժամանակն արդյունավետ տնօրինելուն, ավելին՝ նման միջոցառումների արդյունավետությունը որևէ կերպ չի հաշվառվում, ինչի արդյունքում դրանց մասնակցելն առանձին դեպքերում կրում է ձևական բնույթ:

Իրավակիրառ պրակտիկայում արձանագրվել է դեպք, երբ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձը ցանկություն է հայտնել մասնակցել քրեակատարողական հիմնարկում կազմակերպվող շախմատի մրցաշարին, սակայն խաղի կանոնները խախտելու համար կազմակերպիչների կողմից կատարված դիտողությունից հետո հայտարարել է, որ պարտվել է, սակայն կարևորը ոչ թե խաղալն է, այլ փաստացի մրցաշարին ներկա գտնվելը, որպիսի հանգամանքը հետագայում կհամարվի մրցաշարի մասնակցություն:

Այդ մասին դատապարտյալը բարձրաձայնել է նաև ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանում՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցի քննության ժամանակ՝ հայտարարելով, որ շախմատ խաղալ չգիտի, սակայն շախմատի մրցաշարին մասնակցելու ցանկություն է հայտնել, որպեսզի այդ փաստը հաշվառվի համապատասխան զեկույցներում:

Կատարված դիտարկումները վկայում են նաև, որ միևնույն չափանիշով են գնահատվում ինչպես մի շարք միջոցառումների և դատապարտյալների ինքնա-

¹⁴ ՀՀ արդարադատության նախարարի 2016 թվականի հուլիսի 13-ի թիվ 279-Ն հրաման:

գործ միավորումների աշխատանքներին մասնակցած, այնպես էլ բացառապես մեկ միջոցառման մասնակցած դատապարտյալները:

Համանման չփաստարկված մոտեցումներից խուսափելու համար՝ առավել արդյունավետ կարող են դիտարկվել և դատապարտյալի դրսևորած պատշաճ վարքագծի համատեքստում գնահատվել այն միջոցառումները, որոնք իրականացվել են ինքնագործ միավորումների կողմից համապատասխան նպատակային ուղղվածությամբ հասարակական, միջազգային և այլ կազմակերպությունների հետ համագործակցությամբ՝ միաժամանակ կոնկրետ տարբերակելով դատապարտյալի կողմից մասնակցությունների հաճախականությունը և այդ ընթացքում նրա ցուցաբերած ակտիվությունը:

Կրթական դասընթացներին մասնակցելու ցանկություն հայտնելու մասին դատապարտյալի կողմից մեկ անգամ ներկայացված դիմումը, խմբերի համալրվածության պատճառաբանությամբ, մերժելու հանգամանքը՝ գործող կարգի համաձայն գնահատվում է մեկ միավորով:

Մինչդեռ հիշյալ հանգամանքը դատապարտյալի պատշաճ վարքագծի մասին չի փաստում, քանի որ բովանդակային առումով այն չի վկայում դատապարտյալի կողմից վերասոցիալականացմանն ուղղված ակտիվ գործողություններ կատարելու մասին:

Նույն հիմնավորմամբ՝ որևէ կերպ արդարացված չէ դատապարտյալի կողմից քրեակատարողական հիմնարկի գրադարանից օգտվելու փաստը բացառապես գիրք ստանալու կամ ընթերցասարահում գտնվելու հանգամանքով պայմանավորելը՝ նկատի ունենալով, որ քրեակատարողական հիմնարկներում որևէ հաշվառում չի իրականացվում դատապարտյալի կողմից ընթերցասարահում զբաղմունքի կամ գրադարանից ստացած գրքերի ըստ նպատակային նշանակության օգտագործելու վերաբերյալ:

Այս համատեքստում հարկ է արձանագրել, որ քրեակատարողական հիմնարկներում գրադարաններից գրքերի տրամադրումն իրականացվում է աշխատակիցների, իսկ առանձին դեպքերում՝ որպես գրադարանավար աշխատող դատապարտյալների կողմից: Տրամադրված գրքերը գրանցվում են համապատասխան մատյանում՝ նշելով դատապարտյալի անունը, ազգանունը, գրքի անվանումը, տրամադրման օրը, ամիսը, տարեթիվը, իսկ վերադարձնելուց՝ վերադարձնելու օրը, ամիսը, տարեթիվը:

Հետևաբար մեր գնահատմամբ՝ անհրաժեշտ է դատապարտյալների կողմից գրադարանից օգտվելու փաստը պատշաճ հաշվառել, մշակել մեխանիզմներ ստացած գիրքը նպատակային նշանակությամբ օգտագործելու հանգամանքը ստուգելու վերաբերյալ, իսկ բացառապես գրադարանից գիրք ստանալու հանգամանքը չգնահատել դատապարտյալի կողմից պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու համատեքստում:

Դատապարտյալի վարքագծի գնահատման վավերապայման չի կարող լինել

և վերասոցիալականացման բաղադրիչ չի կարող դիտարկվել նաև դատապարտյալի կողմից որևէ կինոդիտման մասնակցությունը՝ նկատի ունենալով, որ ինքնին վերցրած այդ հանգամանքը որևէ կերպ չի փաստում դատապարտյալի վարքագծի դեպի դրական փոփոխությունը. այն ևս դատապարտյալի ազատ ժամանակն արդյունավետ տնօրինելու դրսևորում է:

Նույն հիմնավորմամբ՝ համապատասխան միավորով գնահատման ենթակա չէ նաև «Իրավական կրթության և վերականգնողական ծրագրերի իրականացման կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի (այսուհետ նաև՝ ՊՈԱԿ) կողմից կազմակերպված դասընթացներին դատապարտյալների բացառապես մասնակցության փաստը, քանի որ հիշյալ դասընթացներին մասնակցելու արդյունքում դատապարտյալի վարքագծի փոփոխությունը որևէ կերպ չի արձանագրվում, չի հաշվառվում, ավելին, ըստ կարգի՝ դատապարտյալը պարտավոր է միայն ներկա գտնվել դասընթացների սահմանված քանակով ժամերին, ինչի համար էլ ստանում է համապատասխան հավաստագիր:

ՊՈԱԿ-ի կողմից քրեակատարողական հիմնարկներում իրականացվող վերականգնողական ծրագրերի գործընթացը չի կարող համարվել դատապարտյալների վերասոցիալականացմանն ուղղված գործընթացի բաղադրիչ, քանի որ կարևորվում է ներգրավված անձանց ներկայությունը կազմակերպվող աշխատանքներին, իսկ դրանց արդյունքի գնահատման վերաբերյալ որևէ իրավակարգավորում առկա չէ:

Այս համատեքստում ևս հարկ է արձանագրել, որ դատապարտյալների մասնակցությունը դասընթացներին, առանձին դեպքերում, պատշաճ չի վերահսկվում, ինչի արդյունքում կատարված ուսումնասիրություններով բազմիցս արձանագրվել է, որ դատապարտյալը ներկա չի գտնվել դասընթացին, սակայն նշված հանգամանքը չի հաշվառվել, կամ դասընթացի ժամանակ գտնվել է ոչ թե դասասենյակում, այլ միջանցքում, ինչը նույնպես չի հաշվառվել:

Հետևաբար բացառապես իրականացվող ծրագրերին ներկա գտնվելու փաստը դատապարտյալի վարքագծի գնահատման օբյեկտիվ հիմք չի կարող հանդիսանալ, չի կարող վկայել նրա վերասոցիալականացման կամ ուղղման որոշակի աստիճանի հասած լինելու մասին՝ առավել ևս պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու ինստիտուտի հնարավոր կիրառման դեպքում:

Քրեակատարողական հիմնարկներում անցկացվող դասընթացների արդյունավետությունը բարձրացնելու, առանձին դեպքերում դրանց մասնակցության իմիտացիոն ռիսկերը չեզոքացնելու նպատակով անհրաժեշտ է մշակել դատապարտյալների կողմից դասընթացներին մասնակցության արդյունքի ստուգման կառուցակարգ, ստուգման արդյունքները հաշվառել համապատասխան փաստաթղթերում, ինչից էլ ածանցված՝ կարող է գնահատվել դատապարտյալի վարքագիծը վերասոցիալականացման միջոցառումներին մասնակցելու համատեքստում:

Այլ կերպ ասած՝ գնահատման ենթակա պետք է լինի պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի կողմից դրսևորած վարքագծի արդյունքը, այլ ոչ թե բացառապես ներկա գտնվելու փաստը: Մինչդեռ վերը նշվածն ինքնին պասիվ վարքագծի դրսևորում է, հետևաբար չի կարող գնահատվել որպես վերասոցիալականացման բաղադրիչ:

Դատապարտյալի վարքագծի գնահատման չափորոշիչներից է նաև պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի աշխատելու հանգամանքը:

Միաժամանակ գնահատման է ենթակա նաև դատապարտյալի աշխատելու ցանկությունն այն դեպքում, երբ հնարավորություն չի եղել աշխատելու, այդ թվում՝ հիվանդության, հաշմանդամության կամ տարիքի պատճառով:

Ի տարբերություն Նախկին քրեական օրենսգրքի, որով սահմանված էր պատժի կրման ընթացքում առնվազն երեք ամիս աշխատելու հանգամանքը՝ Գործող օրենսգիրքը նման ժամկետային սահմանափակում չի նախատեսում: Հետևաբար ստացվում է մի իրավիճակ, երբ տևական ժամանակ քրեակատարողական հիմնարկում աշխատող և աշխատանքներին դրվագային մասնակցություն ունեցած դատապարտյալների միջև ստեղծվում են անհավասար պայմաններ, ինչը կարող է արդարացի դժգոհության տեղիք տալ:

Այս համատեքստում անհրաժեշտ է նշել, որ քրեակատարողական հիմնարկի կամ դրան հարող տարածքների՝ առանց վարձատրության բարեկարգման աշխատանքներում ընդգրկվելու դեպքում դատապարտյալների կողմից կատարված աշխատանքները որևէ կերպ չեն հաշվառվում, այդ կապակցությամբ համապատասխան փաստաթղթեր չեն կազմվում:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ առանձին դեպքերում դատապարտյալներն ընդգրկվել են քրեակատարողական հիմնարկի կամ դրան հարող տարածքների առանց վարձատրության բարեկարգման աշխատանքներում, սակայն կա՛մ չեն աշխատել, կա՛մ կատարել են այնպիսի աշխատանք, որը չի ներառվել այդ աշխատանքների շրջանակում, կա՛մ հրաժարվել են կատարել իրենց հանձնարարված աշխատանքը:

Բացի այդ, պատժի կրման ընթացքում միայն մեկ անգամ դիմած և աշխատանքով չապահովված դատապարտյալը չի կարող համարվել աշխատելու ցանկություն հայտնող և նրա վարքագիծը գնահատվել, իսկ դատապարտյալի առողջական վիճակի պատճառով անաշխատունակության մասին եզրակացությունը պետք է տրամադրի իրավասու պետական մարմինը:

Հակառակ պարագայում՝ ստացվում է մի իրավիճակ, երբ դատապարտյալը, տեղյակ լինելով աշխատատեղի զբաղված լինելու կամ այդպիսին չլինելու մասին, մեկ անգամ աշխատելու ցանկություն հայտնելու մասին դիմում է գրում, ինչը նշված հիմնավորմամբ մերժվում է, հետագայում աշխատելու ուղղությամբ որևէ քայլ չի ձեռնարկում, սակայն դիմում գրելու փաստով դատապարտյալի վարքագիծը գնահատվում է համապատասխան միավորով:

Վերոշարադրյալ հանգամանքներով պայմանավորված՝ առկա է դատապարտյալների կողմից առանց վարձատրության քրեակատարողական հիմնարկի կամ դրան հարող տարածքների բարեկարգման աշխատանքներ կատարելու հաշվառման կառուցակարգ ներդնելու անհրաժեշտություն, որը հնարավորություն կտա նրանց վարքագիծը օբյեկտիվ գնահատման ենթարկել՝ տարբերակելով աշխատանքները բարեխղճորեն կատարող դատապարտյալին այդ աշխատանքները ոչ պատշաճ կատարողից, կամ հիշյալ աշխատանքներում ներգրավված, բայց չաշխատող դատապարտյալից:

Այս համատեքստում ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ կատարված ուսումնասիրություններով արձանագրվել են դեպքեր, երբ առանձին դատապարտյալներ, որոնք ունեցել են դատական ակտով սահմանված և չկատարված ֆինանսական պարտավորություններ, ընդգրկվել են բարեկարգման չվարձատրվող աշխատանքներում, իսկ նման պարտավորություններ չունեցող որոշ դատապարտյալներ ներգրավվել են տեխնիկատնտեսական աշխատանքներում, որի համար ստացել են համապատասխան վարձատրություն:

Մինչդեռ ֆինանսական պարտավորություններ ունեցող դատապարտյալներին տեխնիկատնտեսական վարձատրվող աշխատանքներում ներգրավելը հնարավորություն կտար նրանց ստացած վարձատրության մի մասն ուղղել այդ պարտավորությունների կատարմանը, ինչն էլ իր հերթին կարող է գնահատվել որպես վերատոցիալականացման բաղադրիչ, ինչպես նաև հանցագործության հետևանքով նյութական վնաս կրած տուժողի մոտ կառաջացնի սոցիալական արդարության վերականգնման համոզմունք:

Հանցագործության արդյունքում դատապարտյալի կողմից տուժողին պատճառած վնասը հարթելու ուղղությամբ ձեռնարկված միջոցներն ունեն էական նշանակություն պատժի նպատակներից մեկի՝ սոցիալական արդարության վերականգնման տեսանկյունից¹⁵:

«Քրեակատարողական օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ աշխատանքով ապահովելու նախապատվությունը տրվում է այն դատապարտյալին, որն ունի գույքային պարտավորություններ կամ գտնվում է նյութական ծանր վիճակում:

Վերոհիշյալ իրավակարգավորումից տեսանելի է, որ վերականգնողական արդարադատության տեսանկյունից պետությունը գույքային պարտավորություններ ունեցող դատապարտյալին պատժի կրման ընթացքում աշխատանքով ապահովելու, այդ աշխատանքի դիմաց վարձատրություն ստանալու, գույքային պարտավորությունները մարելու նկատմամբ ունի սկզբունքային մոտեցում:

Դատապարտյալներին համապատասխան աշխատանքով ապահովելու, ըստ

¹⁵ Տե՛ս Արմեն Գազիկի Ղազարյանի գործով «Հ վճռաբեկ դատարանի 2016 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ԱՐԱԴ/0002/12/16 որոշումը:

այդմ՝ բովանդակային առումով նաև պատժի կրման ընթացքում վերասոցիալականացմանը մասնակցելու խնդիրը շարունակում է մնալ արդիական:

Կատարված դիտարկումները վկայում են այն մասին, որ հաճախ դատապարտյալները դժգոհում են պատժի կրման ընթացքում համապատասխան աշխատանքով (բացի վճարովի տեխնիկատնտեսական աշխատանքներից) ապահովված չլինելու, դրանից ածանցված՝ նաև զբաղվածություն չունենալու փաստից:

Ընդ որում, դժգոհություններն արտահայտվում են նաև այն համատեքստում, որ տարիքային առանձնահատկություններով կամ այլ հանգամանքներով պայմանավորված՝ քրեակատարողական հիմնարկներում կազմակերպվող տարբեր դասընթացներին մասնակցությունը և այդ կապակցությամբ համապատասխան գիտելիքների ձեռքբերումը զգալի խումբ դատապարտյալների կողմից դիտարկվում է ոչ ռացիոնալ, հակառակ դրան՝ համապատասխան արտադրություններ լինելու և արտադրանք արտադրվելու հնարավորության դեպքում դրանց մասնակցությունը գնահատվում է առավել նպատակահարմար:

Այս կապակցությամբ դատապարտյալների վերասոցիալականացմանը և դրական վարքագծի ձևավորմանը կարող է նպաստել քրեակատարողական հիմնարկներում համապատասխան արտադրությունների հիմնումը և դրանցում դատապարտյալների ներգրավումը՝ այդ եղանակով նպաստելով նաև համապատասխան մասնագիտական (արհեստագործական) հմտությունների ձեռքբերմանը:

Մասնավորապես՝ դատապարտյալներին աշխատանքով ապահովելու նպատակով առաջարկվում է քրեակատարողական հիմնարկներում «Չ զինված ուժերի կարիքների համար ոչ ռազմական բնույթի արտադրատեսակների (զինվորական համազգեստի, դրա առանձին դետալների, «Չ սահմանների սահմանազատման համար անհրաժեշտ միջոցների՝ փշալարերի, դրանց հենապուների, այլ հնարավոր արտադրատեսակի) արտադրությունների հիմնումը և դրանցում դատապարտյալների ներգրավումը՝ հիշյալ արտադրություններում աշխատանքը ներառելով չվարձատրվող (կամ նվազագույն աշխատավարձի դիմաց վարձատրվող) աշխատանքների ցանկում:

Այս համատեքստում առաջարկվում է նաև սահմանել հարկային արտոնություններ այն իրավաբանական անձանց կամ անհատ ձեռնարկատերերի համար, որոնք քրեակատարողական հիմնարկներում կհիմնեն արտադրություններ՝ դատապարտյալներին ապահովելով ամենօրյա աշխատանքով:

Դատապարտյալի վարքագծի գնահատման վավերապայմաններից է նաև դատապարտյալի տարիքը հանցագործության կատարման և պատիժը կրելու ժամանակ 1 կամ 2 միավորով գնահատելը:

Ընդ որում, ինչպես հանցագործության կատարման պահին, այնպես էլ Ձեկույցի կազմման ժամանակ անձի մինչև 28 տարեկան լինելու հանգամանքը գնահատման ենթակա չէ:

Մանան մոտեցումը մեր գնահատմամբ ոչ միայն փաստարկված չէ, այլև իրավական առումով անհիմն, չի բխում վերաբերելի օրենսդրական կարգավորումներից, ավելին՝ հակասում է դրանց տրամաբանությանը:

Մասնավորապես՝ Գործող քրեական օրենսգրքի վերաբերելի իրավակարգավորումներով նախատեսված են անչափահասի նկատմամբ պատիժ նշանակելու առավել մեղմ պայմաններ, մինչդեռ պատժի կրման ընթացքում անչափահաս դատապարտյալի տարիքով պայմանավորված վարքագծի գնահատման որևէ չափանիշ նախատեսված չէ, ինչը հակասում է ՀՀ քրեական և քրեակատարողական օրենսդրության սկզբունքներին:

Հակառակ դրան՝ հատուկ և առավել գիտակցական վարքագիծ դրսևորելու տարիքում, այն է՝ 28 և ավելի բարձր տարեկանում հանցանք կատարած կամ պատիժ կրող անձի համար նախատեսված է վարքագծի գնահատման համապատասխան չափանիշ:

Վերոշարադրյալ հիմնավորումներով, մեր գնահատմամբ, հանցանք կատարելիս և պատիժ կրելիս դատապարտյալի տարիքը որպես կենսագրական տվյալ առանձին գնահատման ենթակա չէ, այլ այն պետք է գնահատվի մյուս հանգամանքների հետ համակցության մեջ:

Գնահատման վավերապայման է նաև, հանցագործության բնույթից և հանրային վտանգավորությունից ելնելով (անզգուշությամբ կատարված ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործություններ), դատապարտյալի վարքագծի համատեքստում համապատասխան միավոր նախատեսելը:

Մինչդեռ մեր դիտարկմամբ՝ հիշյալ հանգամանքներն առանձին վերցրած, որևէ առնչություն չունեն պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի կողմից դրսևորած վարքագծի հետ, հետևաբար դրանք որպես առանձին չափանիշ գնահատման ենթակա չեն կարող լինել:

Գործող քրեական օրենսգրքով որպես դատապարտյալի կողմից կրկին հանցագործություն կատարելու հավանականությունը գնահատող հանգամանք, նախատեսված է նաև ռեցիդիվի առկայությունը, ինչի հիման վրա նշված հանգամանքի վերաբերյալ սահմանվել է գնահատման առանձին չափանիշ:

Կատարված դիտարկումներով հաստատվել է, որ այս չափանիշով առաջնորդվելու դեպքում դատապարտյալի մոտ ռեցիդիվի բացակայությունը գնահատվել է համապատասխան միավորով, ինչն էլ միավորների հանրագումարի արդյունքով Չեկույցը դիտարկվել է դրական:

Մինչդեռ մեր կարծիքով՝ գնահատման ենթակա պետք է լինի ոչ թե ռեցիդիվի բացակայության, այլ դատվածությունը մարված անձի կողմից կրկին հանցագործություն կատարելու հանգամանքը և նման վարքագիծը հետագայում այլևս չկրկնելուն ուղղված քրեակատարողական հիմնարկում նրա հետ տարված սոցիալ-վերականգնողական՝ ուղղման գործընթացով նախատեսված աշխատանքների արդյունքը:

Ըստ չափորոշիչների գնահատման է ենթակա նաև կատարած հանցանքի նկատմամբ դատապարտյալի ունեցած վերաբերմունքը, մասնավորապես՝ հանցանքն ընդունելու և զղջալու պայմաններում նախատեսված է դատապարտյալին գնահատել համապատասխան միավորով:

Պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի դիրքորոշման փոփոխությունը՝ հանցանքն ընդունելու և զղջալու վերաբերյալ, արձանագրվում է արձանագրությամբ, որը հետագայում Չեկոյցների կազմման համար գնահատման հիմք է հանդիսանում:

Մինչդեռ այդ գործընթացին վերաբերելի որևէ իրավական կարգավորում սահմանված չէ:

Հետևաբար, մեր գնահատմամբ, պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի վարքագծի փոփոխությունը իր կողմից կատարված հանցանքն ընդունելու, դրա համար զղջալու համար առանձին դեպքերում կարող է կրել ձևական բնույթ, այն է՝ դրական զեկոյց ունենալու համար համապատասխան միավոր ստանալու ակնկալիքը:

Այդ կապակցությամբ առաջարկվում է մշակել համապատասխան կառուցակարգ և ստեղծել անհրաժեշտ գործիքներ՝ պատժի կրման ընթացքում, ուղղման գործընթացի շրջանակներում իրականացված սոցիալ-հոգեբանական համապատասխան աշխատանքների արդյունքները պարբերաբար հաշվառելու, գնահատելու և դատապարտյալների վարքագծի դրական տեղաշարժերն արձանագրելու համար:

Նման դրական տեղաշարժերի պարբերաբար արձանագրումներն էլ հետագայում կարող են հիմք հանդիսանալ՝ կատարված հանցանքի նկատմամբ պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի վարքագծի փոփոխություն գրանցելու համար:

Հակառակ պարագայում՝ դատապարտյալը գիտակցելով, որ կազմվող Չեկոյցում կարող է ակնկալել 3 միավոր ստանալու հնարավորություն, հայտարարում է կատարած հանցանքի համար մեղքն ընդունելու և զղջալու մասին և ստորագրում այդ մասին կազմված արձանագրությունը:

Հետևաբար առկա է անհրաժեշտություն, որ դատապարտյալների հետ տարվող սոցիալ-հոգեբանական աշխատանքների արդյունքներն արձանագրվեն և գնահատվեն պարբերաբար՝ յուրաքանչյուր անգամ անդրադառնալով կիրառված գործիքներին և դատապարտյալի վարքագծի վրա դրանցից յուրաքանչյուրի ունեցած ազդեցությանը:

Գնահատման է ենթակա նաև դատապարտյալի կողմից հանցագործությամբ պատճառված վնասը հատուցված կամ այլ կերպ հարթած լինելը կամ պատճառած վնասը հատուցելու կամ այլ կերպ հարթելու վերաբերյալ գրավոր պարտավորություն ստանձնելը:

Հատկանշական է, որ դատապարտյալի վարքագիծը համապատասխան մի-

ավորով է գնահատվում նաև այն դեպքում, երբ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով դատապարտյալը նման պարտավորություն չունի:

Մեր դիտարկմամբ՝ նման մոտեցումը որևէ կերպ արդարացված չէ, քանի որ դատական ակտով տուժողին պատճառված վնասը հատուցելու պարտավորություն նախատեսված չլինելու դեպքում կամ նյութական հետևանք չնախատեսող հանցագործության համար դատապարտված անձի վարքագիծը այս համատեքստում չի կարող գնահատվել: Այն չի վկայում նաև դատապարտյալի վերասոցիալականացման մասին՝ նկատի ունենալով, որ տվյալ դեպքում դատապարտյալը պատիժ կրելու ընթացքում այդ կապակցությամբ որևէ վարքագիծ չի դրսևորել, ավելի պարզ՝ որևէ միջոց չի ձեռնարկել նյութական վնասը հատուցելու ուղղությամբ՝ այդպիսին պարզապես չլինելու պատճառով:

Մեր դիտարկմամբ՝ գնահատման ենթակա չէ նաև վնասի հատուցման վերաբերյալ գրավոր պարտավորություն ստանձնելու փաստը՝ հաշվի առնելով, որ իրավակիրառ պրակտիկայում այն դատապարտյալի վարքագիծը համապատասխան միավորով գնահատելուց բացի, որևէ այլ հետևանք չի առաջացնում՝ նկատի ունենալով նաև, որ պարտավորությունը հետագայում չկատարելու հանգամանքը պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու գործընթացի վրա որևէ բացասական հետևանք չի կարող առաջացնել:

Հակառակ դրան՝ անհրաժեշտություն է գնահատման սանդղակում ներառել նաև դատական ծախսերն ու դատապարտյալի ունեցած մյուս հնարավոր գույքային պարտավորությունները պատժի կրման ընթացքում հատուցված լինելու փաստը:

Գտնում ենք, որ կատարված հանցանքին առնչվող ցանկացած ֆինանսական պարտավորության նկատմամբ դատապարտյալի դրսևորած վարքագիծը համահավասար պետք է գնահատվի քաղաքացիական հայցի հետ, իսկ դատական ակտով նման պարտավորություն նախատեսված չլինելու պայմաններում դատապարտյալի վարքագծի գնահատումն իրավաչափ չէ:

Դրա մասին է վկայում նաև այնպիսի փաստական հանգամանք, ինչպիսին է հանցագործությամբ պատճառված վնասը դատապարտյալի կողմից դեռևս մինչդատական վարույթի ընթացքում հատուցված լինելը, սակայն կազմվող Չեկույցում հիշյալ փաստը որպես դատապարտյալի կողմից պատժի կրման ընթացքում պատշաճ վարքագծի դրսևորում համապատասխան միավորով գնահատելը:

Մեր դիտարկմամբ՝ հիմնավոր չէ նաև քրեական ենթամշակույթի հանդեպ դատապարտյալի ունեցած բացասական վերաբերմունքի համար 5 միավոր գնահատելու մոտեցումը՝ նկատի ունենալով, որ Ուղեցույցով միավորներ են նախատեսված նաև որոշակի հակումներ, հնարավոր կախվածություններ չունենալու համար:

Դատապարտյալի կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելիս քրեական ենթամշակույթի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքը հաշվի առնելու հանգամանքն անհրաժեշտ է դիտարկել որոշակի հակումներ, հնարավոր կախվածություններ ունենալու կամ չունենալու համատեքստում,

հատկապես, որ ՀՀ քրեական օրենսդրությամբ արդեն իսկ քրեական պատասխանատվություն է նախատեսված քրեական ենթամշակույթին հարելու մասով տարբեր արարքների կատարման համար:

Այս առումով ուշադրության է արժանի իրավակիրառ պրակտիկայում գոյություն ունեցող այնպիսի իրավիճակներ, երբ դատապարտյալը դրսևորել է քրեական ենթամշակույթին համապատասխան վարքագիծ, վարել է հանցավոր սպրելակերպ, հանցավոր աշխարհում հայտնի է եղել կոնկրետ մականունով, սակայն պրոբացիայի ծառայության աշխատակցի հետ զրույցի ընթացքում հերքել է քրեական ենթամշակույթին հարելու հանգամանքը, ինչի արդյունքում նրա վերաբերյալ կազմվել է դրական զեկույց՝ հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելով ցածր:

Դատապարտյալի վարքագծի գնահատման վավերապայման է հանդիսանում նաև դատապարտյալի կողմից վերասոցիալականացմանը, այդ թվում՝ անձնական զարգացման միջոցառումներին մասնակցելու համար:

Մեր գնահատմամբ՝ կրթական ծրագրերին, մարզական կամ մշակութային միջոցառումներին կամ դատապարտյալների ինքնագործ միավորումներին մասնակցելն ինքնին հանդիսանում է մասնակցություն վերասոցիալականացմանը, հետևաբար բովանդակային առումով միևնույն հանգամանքի վերաբերյալ դատապարտյալի վարքագծի կրկնակի գնահատումը՝ նոր հանցագործություն կատարելու հավանականության համատեքստում, փաստարկված չէ:

Դատապարտյալի ընտանիքի կամ արտաքին աշխարհի հետ կապը կամ խնամքի տակ գտնվող անձանց առկայությունը, որպես նոր հանցանք կատարելու հավանականության գնահատում, մեր դիտարկմամբ արդյունավետ չէ՝ նկատի ունենալով, որ ընտանիքի հետ կապը գնահատելիս չի տարանջատվում դրա հաճախականությունը, այսինքն՝ պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալն ընտանիքի հետ հեռախոսակապով կամ տեսակցության միջոցով կապը պահել է մեկ կամ մի քանի անգամ, թե պարբերաբար:

Այս համատեքստում անհրաժեշտ է արձանագրել, որ պատժի կրման ամբողջ ժամանակահատվածում մեկ տեսակցություն կամ մեկ հեռախոսազանգ ունեցած դատապարտյալն ու մշտապես այդ իրավունքից օգտվողը գնահատվում են համահավասար:

Իրավակիրառ պրակտիկայում պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման քրեաիրավական ինստիտուտի կիրառման ընթացքում ի հայտ եկած խնդիրների լուծման ուղղված ներկայացված առաջարկությունները մի փոքր մասն են կազմում: Առկա խնդիրներն ավելի շատ են, հետևաբար պահանջվում են առավել թիրախային լուծումներ:

Եզրակացություն

ՀՀ օրենսդրությունը պատժի նպատակների իրացվելիության համատեքստում որդեգրել է վերասոցիալականացման քաղաքականություն, ինչն իրենից ներկայացնում է պատժի կրման ընթացքում այնպիսի համալիր միջոցառումների իրականացում, որն ուղղված է անձի հանցավոր վարքագծի հետևանքով խախտված կամ կորցրած հասարակական կապերի և հարաբերությունների վերականգնմանը, անձի մոտ իրավահպատակ վարքագծի դրսևորմանը:

Վերասոցիալականացման արդյունավետությունը բարձրացնելու համար կարևոր է ոչ միայն օրենսդրության և դրա կատարումն ապահովող նորմատիվ իրավական ակտերի կատարելագործում, այլև վերասոցիալականացման բովանդակությունը կազմող բաղադրիչների միջոցով դրանց առարկայական կիրառումն ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ քայլերի ձեռնարկում:

Սկստի ունենալով, որ վերասոցիալականացման ծրագրերի նպատակներից են դատապարտյալների կրիմինոգեն վարքագիծը բացառելը, նոր հանցագործություն կատարելը կանխելը՝ հետևաբար այդ ծրագրերը պետք է լինեն առարկայական, դատապարտյալների վարքագիծը պետք է գնահատվի այդ ծրագրերին կոնկրետ մասնակցություն ունենալով, իսկ մասնակցության արդյունքները պետք է լինեն տեսանելի և ստուգման ենթակա:

Այս համատեքստում հարկ է նշել, որ տարբեր կրթական ծրագրերին կամ դասընթացներին մասնակցությունները, եթե առկա չեն դրանց արդյունքները ստուգելու հստակ կառուցակարգեր, ապա գործնականում այդպիսիք ուղղված են լինում դատապարտյալի վարքագծի գնահատման չափորոշիչներին համահունչ միավոր ստանալուն, ինչը չի կարող դիտարկվել որպես վերասոցիալականացման արդյունք:

Հետևաբար քրեակատարողական հիմնարկներում իրականացվող ուղղման գործընթացի ծրագրերը առանձին դեպքերում կարող են կրել ձևական բնույթ, եթե դրանց արդյունավետությունը փաստվում է բացառապես դատապարտյալի ներկա գտնվելու հանգամանքով:

Հիշյալի արդյունքում հնարավոր չէ նաև դիտարկել դատապարտյալի վարքագծի դեպի դրական փոփոխության դինամիկան:

Նույն հիմնավորմամբ՝ դատապարտյալի կողմից պատշաճ վարքագծի դրսևորում չեն կարող գնահատվել այնպիսի հանգամանքներ, որոնք գոյություն են ունեցել օբյեկտիվ իրականության մեջ՝ անկախ դատապարտյալի կամքից, կամ այդպիսիք առկա են եղել մինչև անձի վերաբերյալ դատավճռի կայացումը կամ անձի կողմից դատապարտյալի դատավարական կարգավիճակ ձեռ բերելը:

Միևնույն ժամանակ գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել ազատությունից զրկված անձանց զբաղվածության պատշաճ ապահովման հարցին: Այս առումով առանցքային նշանակություն կարող է ունենալ քրեակատարողական հիմնարկներում պետության ֆինանսավորմամբ որոշ արտադրությունների ստեղծումն ու պետության կարիքների համար արտա-

դրանքի թողարկումը, ինչպես նաև հարկային արտոնություններ սահմանելու եղանակով մասնավոր ընկերությունների կողմից քրեակատարողական հիմնարկների տարածքում որոշակի խումբ արտադրատեսակների արտադրություններ կազմակերպելը:

Դատապարտյալին աշխատանքով ապահովումը նրա վերասոցիալականացմանն ուղղված կարևոր բաղադրիչ է, այն կբացառի նաև միջանձնային հարաբերություններում հնարավոր լարվածության աճը, ինչպես նաև կհանդիսանա պատժի նպատակներին հասնելուն ուղղված գործուն միջոց:

Հետևաբար պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի գործադրման հիմքում պետք է դրվի պատժի նպատակների համակցված իրագործման հնարավորությունը, ինչն էլ իր հերթին բավարար հիմքեր կստեղծի անձի կողմից հասարակությունում վերաինտեգրվելու և ուղղման ընդունելի աստիճանի հասած լինելու կապակցությամբ հիմնավոր կանխատեսում անելու համար:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ԾԳ/0021/15/20 գործով Գարիկ Ստեփանի Դավթյանի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2022 թվականի մարտի 23-ի որոշումը:
The verdict from 23.03.2023 on Garik Stepan Davtyan of the Court of Cassation of the RA, of the Case No. SHD/0021/15/20.
2. Արմեն Գագիկի Ղազարյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2016 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ԱՐԱԳ/0002/12/16 որոշումը:
The verdict from 01.11.20126 on Armen Gagik Ghazaryan of the Court of Cassation of the RA, of the Case No. ARD/0002/12/16.
3. ՀՀ արդարադատության նախարարի 2016 թվականի հուլիսի 13-ի թիվ 279-Ն հրամանը՝ կալանավորված անձանց և դատապարտյալների հետ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնող կառուցվածքային ստորաբաժանումների գործունեության կարգը հաստատելու մասին:
Order of the Minister of Justice of the Republic of Armenia No. 279-N dated July 13, 2016 On Approval of the Procedure for the Activities of Structural Units Engaged in Social, Psychological and Legal Work with Arrested Persons and Convicts
4. Уголовное право России. Часть Общая / Отв. ред. Л. Л. Кругликов. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2005.
Criminal Law of Russia. General Part / Ed. by L. L. Kruglikov. 2nd ed., Moscow, 2005.
5. Уголовное право России. Части Общая и Особенная / Под ред. А. И. Рарога. М., 2008.
Criminal Law of Russia. General and Special / Edited by A. I. Raroga. Moscow, 2008.
6. Додонов В. Н., Сравнительное уголовное право. Общая часть / под общ. ред. С. П. Щербы. — М.: Юрлитинформ, 2009.
Dodonov V. N., Comparative Criminal Law. The General Part / Edited by S. P. Shcherba. — Moscow, Yurлитinform, 2009.
7. Назаренко Г. В., Уголовное право : Курс лекций. — М.: Осъ—89, 2005.
Nazarenko G. V., Criminal Law: Course Lectures. — Moscow, Axis—89, 2005.
8. Андреев В., Как исполняется приговор // Известия. 1987. 3 янв.
Andreev V., How the Sentence is Executed // Izvestia. 1987 January 3.
9. Курс уголовного права. Т. 2. Общая часть: Учение о наказании / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. М., 2002.
Course of Criminal Law. Vol. 2. General Part: The Doctrine of Punishment / Edited by N. F. Kuznetsova, I. M. Tyazhkova/ Moscow, 2002.

10. Улицкий С. Я., Некоторые теории юридической природы условно-досрочного освобождения в советском праве. Ученые записки ДВГУ. Владивосток, 1968. Ulitsky S. Ya. Some Theories of the Legal nature of Parole in Soviet Law. Scientific Notes of the FEFU. Vladivostok, 1968.
11. Михлин А. С. Проблемы досрочного освобождения от наказания. М., 1982. Mikhlin A. S. Problems of the exemption from punishment on parole. Moscow, 1982.
12. Punishment Archived 2009-08-21 at the Wayback Machine. // MSN Encarta.

Levon Charkhifalakyán

Head of the Department of Supervision over Legality of Penalties and Other Means of Compulsion of the Prosecutor General's Office of the Republic of Armenia

**PRACTICAL PROBLEMS OF THE CRIMINAL LAW INSTITUTE
ARISING DURING EXEMPTION FROM PUNISHMENT ON
PAROLE IN THE REPUBLIC OF ARMENIA¹**

Abstract

The article is devoted to the expediency of further serving of punishment in the context of realization of the goals of punishment, the problems of the criminal law institution arising during the exemption from punishment on parole, the need to review the mechanism for reporting submitted by the competent authorities in the context of assessing the likelihood of proper behavior of the convicted person and the commission of a new crime.

Considering that the Government of the Republic of Armenia has adopted a strategy for reforming the penal enforcement system, which, among other things, also represents a transition from the traditional ideology of deprivation of liberty to resocialization and restorative justice, therefore, aimed at achieving this goal, should be more substantive.

The Criminal Code of the Republic of Armenia (adopted on May 5, 2021) and the Criminal Code of the Republic of Armenia (adopted on April 18, 2003 and in force starting from July 1, 2022) have a certain difference in terms of the goals of punishment in the context of the re-socialization of a person who has been punished; however, the measures aimed at achieving the goals of punishment are identical, since such measures should be aimed at ensuring the safety of society, restoring social justice to victims, and by resocialization providing convicts with the opportunity to abandon criminal behavior.

The article presented the problems identified in law enforcement practice by the competent authorities in the process of compiling reports on the exemption from punishment on parole, proposals for their solution, which will make it possible to form a more complete and comprehensive picture of the personality of the convicted person, the behavior shown by him in the process of serving a sentence, the absence of the need to serve the remainder of the sentence, standing in the way of correction, the probability of behavior subordinate to the law and the realization of the goals of punishment.

Keywords: punishment; purposes of punishment; exemption from punishment on parole; proper behavior of the convicted person; the probability of committing a new crime; re-socialization; reports.

¹ The article was presented on 15.09.2023 and was reviewed on 11.11.2023.

Левон Чархифалакян

Начальник управления по надзору за законностью исполнения наказаний и иных мер принуждения Генеральной прокуратуры Республики Армения

ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ В ХОДЕ ПРИМЕНЕНИЯ УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ИНСТИТУТА УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ В РА¹

Абстракт

Статья посвящена целесообразности дальнейшего отбывания наказания в контексте реализации целей наказания, проблемам, возникающим в ходе применения уголовно-правового института условно-досрочного освобождения от отбывания наказания, необходимости пересмотра механизма составления докладов, представляемых компетентными органами в контексте оценки проявления надлежащего поведения осужденного и вероятности совершения осужденным нового преступления.

С учетом того, что правительство РА приняло стратегию реформирования уголовно-исполнительной системы, которая, в числе прочего, представляет собой также переход от традиционной идеологии лишения свободы к ресоциализации и восстановительному правосудию, шаги, направленные на достижение указанной цели, должны быть более предметными.

Несмотря на то что в Уголовном кодексе РА, принятом 5 мая 2021 года, и Уголовном кодексе РА, принятом 18 апреля 2003 года и утратившем силу 1 июля 2022 года, цели наказания в контексте ресоциализации лица, подвергшегося наказанию, не совпадают в полном объеме, тем не менее меры, реализуемые для достижения целей наказания, идентичны, поскольку они должны быть направлены на обеспечение безопасности общества, восстановление социальной справедливости по отношению к потерпевшим, обеспечение возможности отказа от преступного поведения путем ресоциализации осужденных.

В статье представлены проблемы, выявленные в правоприменительной практике в процессе составления компетентными органами докладов для представления на условно-досрочное освобождение от отбывания наказания, выдвинуты предложения по их решению, что позволит составить более полное и всеобъемлющее представление о личности осужденного, о поведении, проявленном им в

¹ Статья была представлена 15.09.2023 и прошла рецензирование 11.11.2023.